

Företagsned- läggningarna - krissymptom eller sundhets- tecken ?

Av Bengt Rydén

Permitteringar till följd av nedläggning eller andra, mindre omfattande driftsinskränkningar har som bekant förekommit i högre grad än tidigare under det senaste året. Under höstens diskussioner om det ekonomiska läget och konjunkturutvecklingen har detta förhållande av flera bedömare angivits som en indikator på att vi nu har nått eller skulle befinna oss mycket nära en vändning i konjunkturen. Nedläggningarna skulle med andra ord vara ett tecken på att en lågkonjunktur eller åtminstone en mindre recession är på gång. Hur mycket sanning ligger det i ett sådant påstående? Avsikten med denna artikel är att med hjälp av bl a tillgänglig statistik över driftsinskränkningar utan krav på vetenskaplig precision söka bedöma om tolkningen är rimlig och riktig.

Även om metoden att avläsa variationer i konjunkturförloppet med hjälp av förändringar i nedläggningsfrekvensen inom industrin inte kan avfärdas à priori bör den för ses med flera frågetecken och reservationer. Att de relativt kraftiga konjunkturväxlingarna under exempelvis mellankrigstiden bl a resulterade i lika relativt kraftiga förändringar i företagsbeståndet — d v s både nedläggningar och nyetableringar — får givetvis inte tas till intäkt för att detta samband alltid och alltjämt måste föreligga. Det räcker med att peka på det välkända förhållandet att konjunkturförloppet i dag har en helt annan karaktär än tidigare. Förbättrade konjunkturpolitiska medel och analysmetoder och den stora andelen offentlig verksamhet i samhället har — i förhållande till mellankrigstiden — givit myndigheterna helt andra möjligheter att effektivt möta en konjunkturbedgång. Samtidigt har den konjunkturpolitiska ambitionsnivån påtagligt höjts, främst av sysselsätningsskäl.

En annan invändning är att konjunkturväxlingar kan mätas på många andra och bättre sätt än med hjälp av företagsnedlägg-

ningar — om man nu överhuvud taget accepterar det måttet. I skrivande stund är det inte särskilt många av dessa andra mått som pekar på en kommande recession i Sverige. Det finns ingen anledning att i detta sammanhang närmare motivera det påståendet utan det får räcka med en hänvisning till Konjunkturinstitutets höstrapport som var påtagligt optimistisk. Visserligen kan det ifrågasättas om inte Konjunkturinstitutets bedömningar i vissa avseenden är alltför optimistiska, men det förändrar inte totalbilden av en överlag fortsatt stark expansionsvilja inom industrin. Bilden störs heller inte nämnvärt av att den på senare år så typiska konjunktursplittringen fortsätter, även om de olika komponenterna i denna något ändrat valör. Massan kan nu väntas börja gå uppåt igen medan järnmalm fått inte obetydliga problem.

Väsentligare än att peka på förhållanden som ger hållpunkter för en prognos av den kommande konjunkturutvecklingen är att i stället försöka diskutera några tänkbara orsaker till den ökande nedläggningsfrekvensen. Först måste då konstateras att inskränkningar och nedläggningar i lika liten grad som andra strukturförändringar får ses som onormala inslag i den ekonomiska utvecklingen. All företagareverksamhet är förenad med risktagande och det är helt naturligt att vissa företag är mindre framgångsrika än andra allt efter skiftningar i ledningens duglighet, i konkurrensförutsättningar o s v. Vi har numera lärt oss att betrakta arbetskraftens rörlighet som något naturligt och ofrånkomligt. Samma betraktelsesätt bör naturligtvis gälla produktionsfaktorn kapital.

● Fyra skäl för nedläggning

Rent schematiskt kan man tänka sig fyra olika huvudskäl till att ett företag helt eller delvis avvecklar sin verksamhet: konjunk-

turella, strukturella, ekonomisk-politiska och av diverse tillfälligheter (ibland icke-ekonomiska) betingade orsaker. Även andra indelningsgrunder är naturligtvis tänkbara. Dessa faktorer verkar ibland samtidigt och i samma riktning och då givetvis med större kraft. Vid en mera ambitiös analys av företagsnedläggningarnas orsaker borde det vara särskilt intressant att studera när och med vilket resultat som denna samverkan av faktorer förekommit i olika branscher.

Att en allmän konjunkturedgång medför mer eller mindre omfattande företagsnedläggningar är ett faktum som tidigare erfarenheter givit prov på. Men att konjunkturskäl kan ligga bakom en nedläggning är naturligtvis inte detsamma som att en ökad nedläggningsfrekvens är ett tecken på en allmän konjunkturedgång. Mer eller mindre tillfälligt försämrade avsättningsförhållanden i enstaka branscher kan tvinga de minst konkurrenskraftiga företagen och produktionsenheterna att lägga ned verksamheten. Åtskilliga exempel på detta kan säkert hämtas även från de senaste årens utveckling. Men då konjunkturskäl torde ha begränsat värde som förklaringsgrund till det ökade antalet nedläggningar i dag skall intresset i stället koncentreras till de andra tänkbara orsakerna.

De strukturella orsakerna är från många synpunkter de intressantaste. Bakom dem ligger t ex förändrad konsumtionsinriktning, substitutionseffekter mellan olika varor, tillkomsten av ny produktionsteknik och andra slag av varaktiga förändringar i konkurrensbetingelserna för företagen (nationellt eller internationellt) m m. Det tycks som om det i hög grad är sådana faktorer som i grund och botten ligger bakom de nedläggningar som nu sker i accelererande tempo. Att ökningen blivit särskilt kraftig just nu kan i sin tur kanske delvis förklaras med att den sedan flera år hårda kreditpolitiken nu börjar verka med full kraft.

En sådan politik måste förr eller senare ge utslag i den formen att de minst konkurrenskraftiga och kreditvärdiga företagen slås ut.

En annan delförklaring till den plötsliga nedläggningstoppen är den extremt hårda vintern förra året. Väderleksförhållandena har tillsammans med kreditpolitiken som bekant slagit särskilt hårt på byggnads- och byggnadsmaterielindustrin med ett flertal nedläggningar och driftsinskränkningar som följd. På bostadsområdets efterfrågesida torde för övrigt förslaget om ny realisationsvinstbeskattning av fastigheter och ny villabeskattnig ha haft en viss inverkan som naturligtvis kan ha slussats vidare till produktionssektorn. Som ytterligare en "utlösande faktor" kan slutligen nämnas årets exceptionellt segslitna avtalsförhandlingar och de verkningar som detta anses ha haft på efterfrågan av framför allt vissa varaktiga konsumtionsvaror. Det finns alltså ett flertal ekonomisk-politiska och "tillfälliga" faktorer, som gjort vissa grundläggande strukturella svagheter i en del branscher akuta och på så sätt framtvingat nedläggningar.

● Stark konkurrens ger hård rationalisering

Stora delar av svensk industri arbetar som bekant i konkurrens med utländska företag. Omkring hälften av vår industriproduktion går på export och om man därtill lägger de importkonkurrerande branscherna återstår inte mycket som produceras i skydd från konkurrens utifrån. Det innebär att utvecklingen här hemma både på kort men kanske framför allt på lång sikt i hög grad bestäms av vad som händer utomlands och på de internationella marknaderna. Mot den bakgrunden kan en stor del av dagens nedläggningar tolkas som ett uttryck för den skärpning av den internationella konkurrensen som numera är allmänt omvittnad. Men nedläggningarna behöver nödvändigtvis inte vara en följd av att de svenska företagen ger upp i konkurrensen. De skulle tvärtom kunna ses som indicier på optimism och framsynthet och som medel att stärka konkurrenskraften, nämligen om de genomförs som rationaliseringsåtgärder inom bestående företagsenheter.

Detta är också vad som är fallet. Under

Tabell 1. Skäl för varsel om industrinedläggningar 1963—66 (procent)

Skäl	1963	1964	1965	1966 (1:a halvåret)
Koncentrationer inom bestående företag	50	47	52	48
Omlokalisering av fristående företag	3	2	3	1
Övriga nedläggningar	47	51	45	51
Totalt	100	100	100	100
Källa: Kungl Arbetsmarknadsstyrelsen				

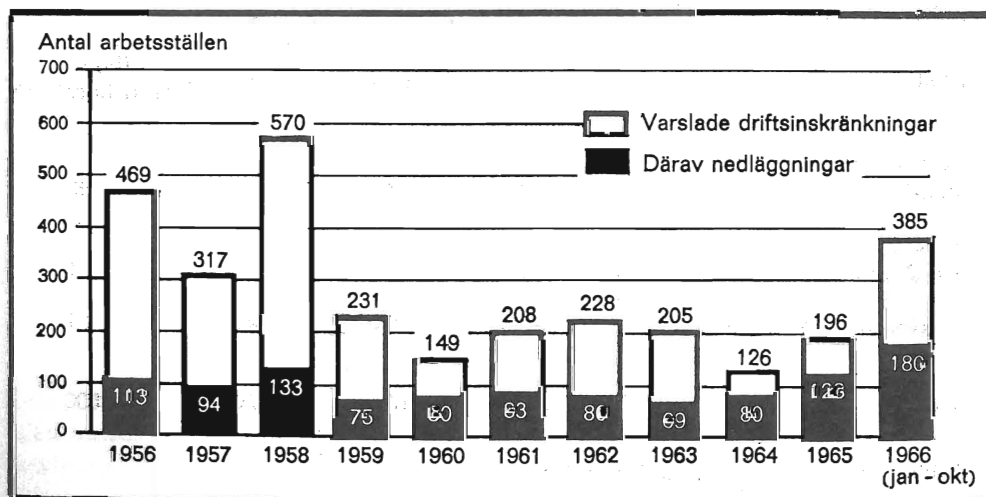
de senaste 3—4 åren — uppgifter föreligger inte för längre tid bakåt — har i genomsnitt drygt hälften av samtliga varslade nedläggningar skett såsom interna koncentrationer och omlokaliseringar av enheter inom företag som fortsatt sin verksamhet (se tabell 1). Den andel nedläggningar som inneburit att ett företag helt upphört med sin verksamhet har sålunda inte ökat nämnvärt utan hållit sig omkring 50 procent i flera års tid. Nedläggningarna till följd av medvetet styrda interna företagskoncentrationer är helt enkelt ett tecken på att många produktionsenheter inom svensk industri internationellt sett är för små och att en anpassning mot en mera optimal produktionsstruktur nu är på gång. Från allmänna ekonomiska synpunkter är detta en nödvändig utveckling och det är därför glädjande att den äntligen startats på allvar. Det enda man kan beklaga är att koncentrationen inte kommit igång i större omfattning tidigare och därigenom blivit mera utspridd i tiden eftersom det från samhällets sida kan vara svårt att praktiskt hantera alltför många nedläggningar på en gång och eftersom den plötsliga mångfalden

lätt tycks kunna skapa chockverkan och misstämning hos allmänheten. Dessutom är det naturligtvis olyckligt att nedläggningstoppen inträffat vid en tidpunkt då efterfrågan på arbetskraft är ovanligt låg och arbetslösheten ovanligt hög.

● Vad är "normal" nedläggningsfrekvens

Den ökning i nedläggningsfrekvensen som började hösten 1965 betraktas antagligen av många som onormal eller exceptionell. Det finns lika goda grunder för att hävda att antalet nedläggningar under de föregående sex åren varit onormalt lågt (se diagram 1). Antalet varsel om nedläggningar rörde sig under perioden 1959—1964 konstant kring ca 75 per år för att förra året öka till ca 125. Siffran för 1966 torde komma att ligga runt 225. Men det bör observeras att årsgenomsnittet för åren 1956—58 låg på nästan samma nivå som 1965. Att mot den bakgrunden hävda hur många nedläggningar som är en normal respektive onormal siffra är inte lätt. Men man kunde kanske våga sig på påståendet att den relativt låga

Diagram 1. Varlade driftsinskränkningar inom industrin 1956—1966

frekvensen 1959—64 nu börjat "straffa sig" på så sätt att företag som med hjälp av en långvarig överkonjunktur och goda avsättningsförhållanden lyckats hålla huvudet över vattnet börjat vackla och i vissa fall gå omkull när den ekonomiska pressen ökat och en serie tillfälligheter av skilda slag samtidigt inträffat.

Att dessa företag läggs ned bör man knappast sörja över utan i stället se det som en fördel att de inte längre binder resurser som gör större nytta på annat håll. Att en del företag dör är lika naturligt som att andra föds. En konstant låg företagsdöd kan knappast ses som ett sundhetstecken och ett mål i sig.

● Nedläggningarna led i strukturomvandlingen

Om man tittar närmare på varselstatistiken finner man att branschfördelningen långt ifrån är en spegelbild av den som gäller för hela industrin. Antalet nedläggningsvarsel inom textil- och sömnadsindustrin har under hela den senaste tioårsperioden årligen svarat för mellan 30 och drygt 40 procent av samtliga varsel med undantag av 1963 då siffran var 20. Textil- och konfektionsföretagens andel av samtliga arbetsställen inom industrin har länge understigit tio procent. Metall- och verkstadsindustrin, som har 35 procent av totalantalet arbetsställen, svarar bara för ca 20 procent av nedläggningarna varje år ända sedan 1956 med undantag av 1963 då andelen steg till 40 procent.

En stor del av den senaste tioårsperiodens driftsnedläggelser avspeglar sålunda den långsiktiga strukturomvandling och utveckling mot effektivare produktionsenheter som textil- och konfektionsindustrin genomgått ända sedan mitten av 1950-talet, en omvandling som för övrigt kanske ännu inte är helt genomförd även om de mest

genomgripande förändringarna nu sägs vara avklarade. Bakgrunden till denna omvandling är att en stor del av de företag som startades inom beklädnadssektorn i hägn av efterkrigskonjunkturen och Koreaboomen i längden inte kunnat klara sig i den hårdnande importkonkurrensen med hänsyn till det inhemska kostnadsläge som successivt byggts upp. Att dessa och andra mindre produktiva företag läggs ned måste betraktas som en fördel från allmänna ekonomiska synpunkter.

Här aktualiseras emellertid ett par frågor av ganska stort principiellt intresse. Den ena frågan gäller i vilken grad lönsamhetsförsämringen och den därav framtvingade nedläggningen av dessa företag haft sin grund i att de utländska konkurrenterna haft fördelar som inte grundats på naturliga förutsättningar för verksamheten utan på statlig prissättning, subventioner och liknande. Om sådana onormala och nyckfulla förhållanden dessutom medverkar till en kapitalförstöring genom att effektiva och under "normala" konkurrensförhållanden lönsamma företag läggs ned kan det knappast hälsas med tillfredsställelse. Det är en fråga som tyvärr måste förbli obesvarad men man har en känsla av att den inte varit helt betydelselös. Den gäller naturligtvis även andra branscher än beklädnadssektorn — tex träindustrin — och torde få särskilt stor betydelse för varvsindustrins framtida utveckling med hänsyn till det statsstöd som bl a de japanska varven åtnjuter.

● Är vår lönenivå för hög?

Den andra och kanske allvarligaste frågan gäller i vilken mån den aktuella nedläggningsvågen börjat inbegripa företag som skulle haft förutsättningar att överleva om den inhemska kostnadsnivån varit förenlig med balans i våra utrikesbetalningar. Här finns inte plats för en närmare bedömning

om så är fallet, men det fortsatta stora underskottet i handelsbalansen trots en jämfört med förra året relativt god inre balans i samhällsekonomin inger en viss oro. Det är inte omöjligt att vår lönenivå höjts så långt att vi inte längre kan uppnå yttre balans genom att skapa inre balans.

Om så är fallet måste den starka ökningen av driftsinskränkningar och nedläggningar ses som en varningssignal. Men mycket talar för att de i ganska stor utsträckning trots allt uttrycker något positivt: medvetande om att den svenska industrins struktur inte är vad den borde vara och vilja att rätta till detta. Likaväl som nedläggningarna skulle kunna tolkas som ett krissymptom kan de sålunda ses som ett friskhetstecken och ett uttryck för dynamisk optimism och framsynthet hos de företagsledare som har att fatta de för personalen så dystra nedläggningsbesluten.